

Kritische bijdrage

Over versnippering van sociaal-wetenschappelijk onderzoek in Nederland

Hans van Rossum

Summary

The fragmentation of social research in The Netherlands

This article contains a review of the report 'Differentiatie in sociaal- en geesteswetenschappelijk onderzoek'. The report presents an approach for distinguishing and evaluating phenomena of differentiation within the social sciences and the humanities. The part of the report dealing with the social sciences is reviewed in this article. Critical remarks are made about the use of the 'care of knowledge'-concept as a tool for distinguishing between functional and dysfunctional differentiation in the social sciences.

'Men kan steeds weer constateren dat wetenschappelijke beroepsgroepen de beschikking over relatief autonome academische instellingen trachten te rechtvaardigen, doordat zij eigen theorieën, eigen methoden en een eigen woordgebruik ontwikkelen, zonder dat deze relatieve autonomie van hun theorieën en begrippen evenwel ook te rechtvaardigen is door een relatieve autonomie van hun objectgebied.

(Norbert Elias, 1970, p. 66-67)

Het rapport *Differentiatie in sociaal- en geesteswetenschappelijk onderzoek*¹ biedt een aanpak voor het onderkennen en waarderen van differentiatieverschijnselen in

* (Tijdelijk) verbonden aan het Leids Instituut voor Sociaal Beleidsonderzoek en de Werkgroep Energie- en Milieuonderzoek van de Rijksuniversiteit Leiden.

de sociale en geesteswetenschappen. In dit artikel zal ik enkele hoofdpunten uit het rapport kritisch bespreken.

Verscheidenheid en externe dreiging

Wanneer we de interdisciplinaire sociale wetenschappen meerekenen, te weten bedrijfskunde, bestuurskunde, onderwijskunde en planologie, dan tellen we in Nederland zeventien sociale wetenschappen.² Op hun beurt zijn deze wetenschappen onderverdeeld in enige tientallen specialismen, van arbeidspsychologie tot ziekenhuiswetenschappen. De verkaveling zet zich voort in een verscheidenheid van voor wetenschapsbeoefening aanwezige structuren en in een schakering van – al dan niet aan disciplines gekoppelde – theorieën, methoden en technieken.

Naar dit verschijnsel, dat in deze context differentiatie wordt genoemd, heeft het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen een onderzoek laten uitvoeren in de wat vreemdsoortige samentrekking van sociale wetenschappen met geesteswetenschappen. Vanwaar de beleidsaandacht voor differentiatie in de sociale wetenschappen? Op zichzelf is de vermelde stand van zaken geen reden tot verontrusting. Ook in de exacte wetenschappen doet zich verscheidenheid in allerlei opzicht voor zonder dat dit, bij mijn weten, ooit aanleiding is geweest voor een onderzoek naar de differentiatieproblematiek aldaar. De toe te voegen argumenten voor een nadere analyse van de werkwijze in en de organisatie van de sociale wetenschappen hangen wellicht samen met de wat povere reputatie van deze wetenschappen. Er heerst, deels door vakgenoten verbreide, twijfel over de wetenschappelijke kwaliteit en het nut van veel sociaal-wetenschappelijk onderzoek. En de historisch gegroeide indelingen van de sociale wetenschappen staan op de tocht doordat op bepaalde gebieden nauwelijks meer vraag is naar de opgeleide specialisten, wat het bestaansrecht van de desbetreffende specialisten uiteraard aantast. Dit zijn althans zo mijn vermoedens bij de in begrip- en als kosteneffectiviteit en doelmatigheidsbevordering verpakte beleidsdoelstellingen van het ministerie in de richting van de sociale wetenschappen.

Door het Leids Instituut voor Sociaal Beleidsonderzoek (Lisbon) is het vooronderzoek naar de differentiatieproblematiek uitgevoerd, waarvan in een lijvig rapport verslag wordt gedaan. De onderzoekers, F.L. Leeuw en A. van Gageldonk, werken in hun rapport de volgende onderdelen af:

1. een algemeen onderdeel waarin wordt uiteengezet welke niveaus van differentiatie er zijn, wat de functie is van sociocognitieve processen en welk begrip- en apparaat wordt gebruikt;
2. een schets van de differentiatieproblematiek in de demografie, in de taalwetenschap en in de sociaal-economische geschiedenis;
3. een reconstructie van theorieën die aan het denken over oorzaken en gevolgen van differentiatie ten grondslag liggen;
4. een inventarisatie van voorstellen en maatregelen die beogen bij te dragen aan de oplossing van 'de' versnipperingsproblematiek en aan de ontwikkeling van sociaal- en geesteswetenschappelijk onderzoek.

Ik ga in dezelfde volgorde na of de onderzoekers in dit ambitieuze programma een adequaat beeld van de sociale wetenschappen bieden, dan wel mogelijk maken. Mijn pretentie blijft beperkt tot de sociale wetenschappen omdat ik over het functioneren van de geesteswetenschappen, dat zijn de wetenschappen die aan de Faculteiten der Letteren worden onderwezen, met weinig kennis van zaken kan oordelen.

Functionele en dysfunctionele differentiatie

Hoe de verscheidenheid in de sociale wetenschappen gewaardeerd moet worden is een netelige kwestie. Ik zal de wijze waarop Leeuw en Van Gageldonk dit vraagstuk aanpakken, woordelijk weergeven. Differentiatie omschrijven zij, met een wat overdeden aandoende drang naar volledigheid, als:

'het verschijnsel dat binnen en tussen geesteswetenschappen en binnen en tussen gedrags- en maatschappijwetenschappen aan tal van verschillende problemen wordt gewerkt, tal van verschillende theoretische oriëntaties, modellen en theorieën ontwikkeld zijn en worden . . . , en (empirisch) materiaal op verschillende wijze verzameld, bewerkt en geanalyseerd wordt. Differentiatie omvat daarnaast de veelzijdigheid en veelvormigheid van aantal en samenstelling van organisatorische verbanden, het ontstaan van (deel)-disciplines en onderzoeksterreinen en de veelvormigheid van voorzieningen en regelgeving ten behoeve van onderzoek. Daaronder wordt een onderscheiding naar geldstromen, regio en werkverbanden gerekend.' (p. 5).

Het woord 'differentiatie' heeft de dubbelzinnigheid van een produkt- en een procesbetekenis. Daardoor kan de verwarring ontstaan dat het op deze wijze beschreven verschijnsel differentiatie dat in bijzonder het produktkarakter betreft, in de andere betekenis van het woord als resultaat van differentiatie moet worden opgevat.

De reikwijdte van het begrip 'differentiatie' beslaat echter zo gesteld de verscheidenheid van kennisproducten, van kennisproductie en, om in deze economische terminologie te volharden, de verscheidenheid van produktiemiddelen over de hele linie van sociale en geesteswetenschappen. De vraag hoe al deze differentiatieverschijnselen beoordeeld moeten worden, beantwoorden de onderzoekers als volgt:

'Draagt (een bepaalde mate van) differentiatie in een vak bij aan de "body of knowledge", dan is differentiatie vanuit dit gezichtspunt functioneel. Differentiatie is dysfunctioneel, wanneer het géén bijdrage aan de "body of knowledge" levert.' (p. 6)

Vervolgens wordt, nadat het begrip 'kenniscroei' om onderzoekstechnische redenen terzijde is geschoven, het begrip 'body of knowledge' vervangen door het begrip 'core of knowledge'. In navolging van Cole³ wordt dit begrip omschreven als:

'a small set of theories and analytic techniques which represent the "given" at any particular point in time . . . The core is characterized by having a relatively small number of theories and substantial consensus on the importance of these theories.' (geciteerd op p. 8)

De fundamentele these van dit onderzoek is daarmee vastgelegd in de opvatting dat differentiatie in een vak functioneel is wanneer het bijdraagt aan de 'core of knowledge' en dysfunctioneel wanneer dat niet het geval is. Tegen deze opvatting heb ik de volgende bedenkingen.

De koppeling van de begrippen 'differentiatie' en 'core of knowledge' aan vak of vakgebied stelt al bij voorbaat tal van door de onderzoekers gedefinieerde differentiatieverschijnselen buiten beschouwing. Ik wijs op de disciplinedifferentiatie en op organisatorische verbanden die een dwarsverbinding van vakken vormen. Deze inconsistentie in het begrippenkader blijkt ook in het empirische onderdeel, waar de onderzoekers een schets bieden van de differentiatieproblematiek *in* de demografie, *in* de taalwetenschap en *in* de sociaal-economische geschiedenis.

Mijn tweede bedenking tegen de geconstrueerde dysfunctionele en functionele differentiatie richt zich op het begrip 'core of knowledge'. Alles wat er in directe zin over de 'kern van kennis' in het rapport staat heb ik in het bovenstaande geciteerd, behalve de veelvoudige metafoor dat de 'core' moet worden opgevat als het repositorium van kennisprodukten uit een vakgebied die gesedimenteerd zijn (p. 8-9). Als Nederlandse vertaling van het begrip wordt hier en daar in het rapport de term 'kennisfonds' gebruikt. De omschrijving van het begrip levert slechts indicatieve criteria op: klein aantal theorieën, substantiële consensus, die niet afdoende discrimineren naar functionele en dysfunctionele differentiatie. Zo kan ik me voorstellen dat er pseudospecialismen (dysfunctionele differentiatie?) voorkomen die gekenmerkt worden door de aanwezigheid van een klein aantal theorieën waarvan het belang door de pseudospecialisten wordt onderschreven.

De gepresenteerde functionele waardering van differentiatieverschijnselen schiet tekort omdat de wetenschapsbeoefening in deze als een gesloten systeem wordt opgevat. Er ontbreekt een op enigerlei wijze gesteld verband met de differentiatie van het objectgebied. Als voorbeeld van een meer passend criterium voor het onderscheiden van pseudospecialisatie, vervat in een sociologische verklaring voor dit verschijnsel, verwijs ik naar het citaat van Elias boven dit artikel. Overigens vind ik het te billijken dat in een beleidsgericht onderzoek dat zich begeeft in het mijnenveld en divergerende wetenschapsopvattingen, de onderzoeker zich enigszins op de vlakke houdt. Maar niet dat dit gebeurt door een systematische doorlichting te suggereren met behulp van een inhoudelijk niet uitgewerkt begrip als analyse-instrument. De 'kern van kennis' kan dan slechts dienst doen als kapstok voor diverse ad-hoc-gezichtspunten op differentiatieverschijnselen.

Differentiatieniveaus

De onderzoekers gebruiken een definitie van 'differentiatie' waarin zowel cognitieve als organisatorische aspecten van wetenschapsbeoefening zijn opgenomen. In een 'typologie van niveaus van differentiatie' werken zij deze tweedeling uit tot een continuüm, lopend van differentiatie op voornamelijk organisatorisch niveau naar differentiatie op voornamelijk cognitief niveau, waarlangs een negental clusters van diffe-

renatierverschijnselen is gesitueerd. In de reeks van cognitief naar organisatorisch zijn dat: wetenschapstheoretische uitgangspunten; de PTO-sequentie⁴; researchprogramma's volgens Lakatos; werkprogramma's; researchtradities; paradigma's; discipline-afbakeningen en het ontstaan van (nieuwe) wetenschapsgebieden; organisatorische verbanden en voorzieningen ten behoeve van onderzoek en, ten slotte, internationale organisatorische verbanden (zie schema op p. 21).

De onderzoekers bespreken achtereenvolgens de onderscheiden differentiatieniveaus aan de hand van inzichten die zij met name aan de sociologie zeggen te ontleenen.

Het 'meest cognitieve' niveau is dat van de wetenschapstheoretische uitgangspunten. Leeuw en Van Gageldonk beperken zich in dat onderdeel tot een beschouwing over de verscheidenheid aan regulatieve ideeën. De socioloog Goudsblom wordt de les gelezen — en met hem al degenen die *'opnieuw proberen het ei van Columbus uit te vinden'* — omdat deze geen gebruik maakt van bestaande regulatieve ideeën die (wetenschaps-)theoretisch gefundeerd zijn, maar de beoordelingscriteria zelf ontwikkelt (i.c. systematiek, precisie, reikwijdte en relevantie). Deze kritiek doet wat formalistisch aan. Voor een beoordelingsinstrument lijkt me de gebruikswaarde en niet zozeer de zuivere afkomst maatgevend.

Bovendien keert de kritiek zich tegen de onderzoeker zelf. Zij beoordelen beoordelingscriteria in termen van 'the core' — dat zou een meta-regulatief idee genoemd kunnen worden — en daarvoor geven zij evenmin een theoretische verantwoording. Hun beoordeling van beoordelingscriteria in naam van 'the core' wekt overigens niet de indruk dat het eenduidige, van het concept af te leiden gevolgtrekkingen zijn. Mijn indruk is veeleer, althans bij dit onderdeel, dat vooringenomen standpunten met dit nieuwe begrip op weinig overtuigende wijze worden bevestigd. Een voorbeeld hiervan is de wijze waarop originaliteit, een eveneens door Goudsblom genoemd criterium, als kennisideaal wordt geweerd.

'De samenhang tussen het benadrukken van originaliteit als regulatief idee en de afhankelijke variabele uit onze studie (de 'core') is als volgt te leggen. Onderzoekers die dit criterium naleven, vergroten de 'research frontier' van hun vak. In de situatie van een waarschijnlijk omvangrijke "research frontier" en een kleinere "core", moet men zich afvragen of juist dit als eerste moet worden bevorderd' (p. 26)

Dit betoog berust op drijfzand, want onderzoekers die onderzoeken 'vergroten', welk criterium zij ook nastreven, de zgn. 'research frontier' (zie noot 5). De tweede zin van het betoog lijkt me dan ook een misslag. Maar dat geldt ook voor de derde en laatste zin. In de definities van de gebruikte Engelse woorden is namelijk geen element aanwezig dat een vergelijking van beide begrippen in termen als 'groter' en 'kleiner' toelaat. (PM: De 'core' wordt omschreven als een klein aantal theorieën en technieken waarover substantiële consensus bestaat.) Wanneer we, om een dergelijke vergelijking mogelijk te maken, de 'research frontier' moeten opvatten als *alle* theorieën en technieken die onderzoekers bij hun werk gebruik(t)en, dan is de verkondigde twijfel over het criterium originaliteit gebaseerd op de onweerlegbare stelling dat

de kern kleiner is dan de kern en de schil tezamen. Ik hoef voor deze kritiek niet mijn toevlucht te nemen tot ad hoc geconstrueerde beoordelingscriteria à la Goudsblom, maar kan me beroepen op criteria die wel op een achterliggende theorie berusten, en die dan ook met kennelijke instemming door de onderzoekers worden genoemd, te weten: begripsprecisie, empirisch gehalte, informatiegehalte en geldigheid (overgenomen van Ultee⁶).

Bij de nadere toelichting van de acht resterende differentiatieniveaus plaats ik enkele kanttekeningen:

De meer cognitieve categorieën zoals wetenschapstheoretische uitgangspunten, Lakatosiaanse researchprogramma's en paradigma's hebben een sterk normatieve inhoud. Deze categorieën leveren vermoedelijk meer inzicht op in de verscheiden wetenschappelijke pretenties ('sollen'), dan in de feitelijke verscheidenheid van kennisproductie ('sein'), waarvoor ze bedoeld lijken.

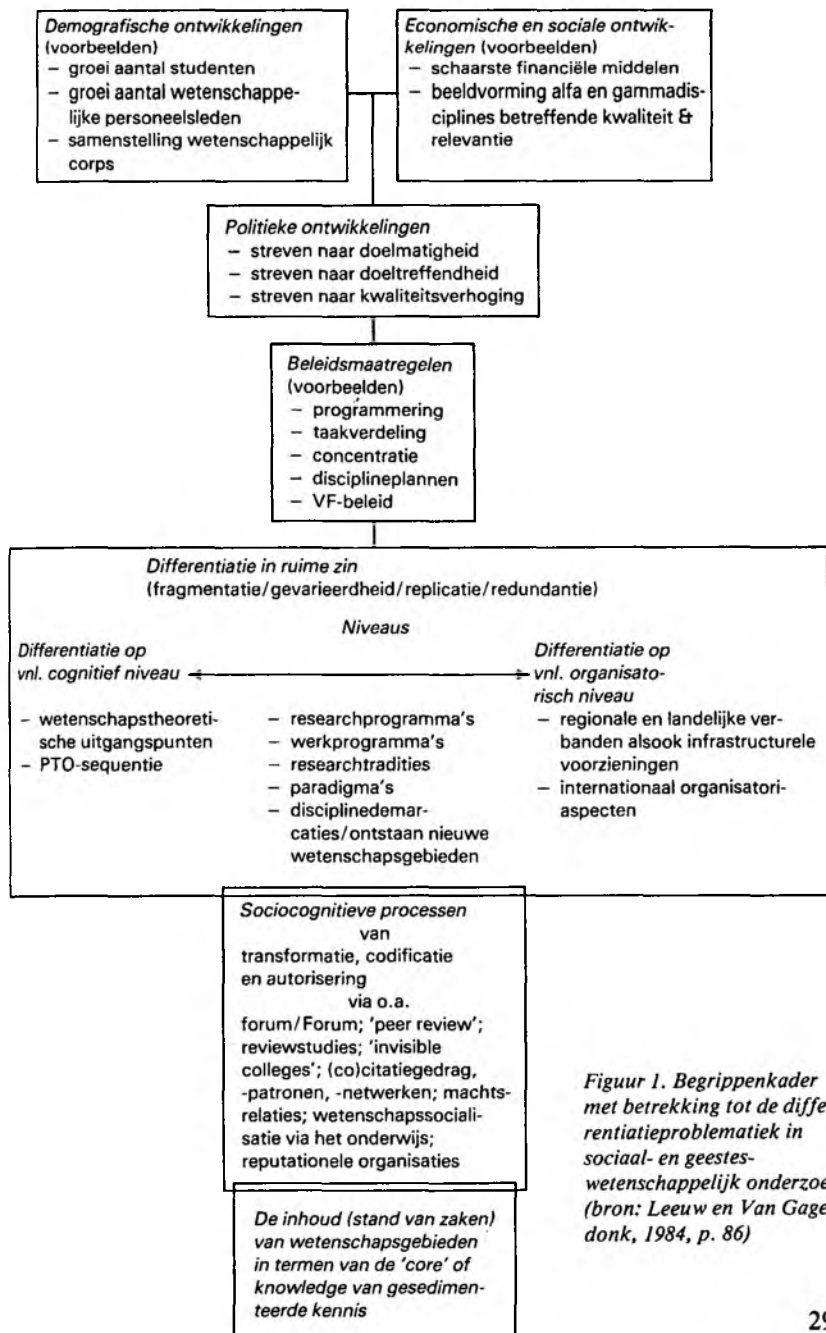
De overgang van cognitief naar organisatorisch niveau in de typologie gaat gepaard met een verschuiving van abstractieniveau. Waar op cognitief niveau categorieën zijn opgenomen waarin de verscheidenheid kan worden uitgedrukt, wordt het organisatorische niveau in de typologie gelijkgesteld aan de feitelijke verscheidenheid van organisatievormen. Dat organisatorische en cognitieve aspecten in de typologie als complementaire dimensies worden opgevat – hoe meer organisatorisch gedifferentieerd, hoe minder cognitief en omgekeerd – vind ik niet zo'n gelukkige voorstelling van zaken. Het zijn veeleer aspecten die in elkaar vervat liggen. Zo komen in het vooronderzoek landelijke werkverbanden aan de orde als een onderscheiden aspect van organisatorische differentiatie. Deze organisatorische differentiatie is echter toe te schrijven aan de cognitieve factoren die tot diverse initiatieven voor landelijke samenwerking leiden: differentiatie van object, van (sub)discipline en van benaderingswijze.⁷

Ter nuancering van mijn kritische achtervolging, die met name de systematische pretentie van het onderzoek betreft, merk ik op dat ik de poging tot specificatie in de vorm van differentiatieniveaus verhelderend vind. Het biedt een tegenwicht voor de grove generalisaties die, ook in de veranderingsplannen van regeringswege, over dit onderwerp gedebiteerd worden.

Het begrippenkader

Ter completering van het begrippenkader geven Leeuw en Van Gageldonk enige illustratie van sociale en economische ontwikkelingen die van invloed zijn op differentiatie, en van als filters tussen 'core' en differentiatie geplaatste sociocognitieve processen (zie figuur 1). In overeenstemming met mijn inleidende opmerkingen pleit ik ervoor om in het schema ook een plaats in te ruimen voor de gedifferentieerde, met tijd en plaats variërende, maatschappelijke vraag naar sociaal-wetenschappelijk onderzoek en daartoe opgeleide onderzoekers.

Het begrippenkader kan – wat blijkt uit de gepresenteerde gevalstudies – ge-

Figuur 1. Begrippenkader met betrekking tot de differentiatieproblematiek in sociaal- en geesteswetenschappelijk onderzoek (bron: Leeuw en Van Gageldonk, 1984, p. 86)

bruikt worden om op snelle en overzichtelijke wijze een informatief beeld te verkrijgen van de verscheidenheid in disciplines, al houd ik mijn twijfels over de analytische elegantie van een en ander.

Het empirische gedeelte

In de zeer korte tijd die voor de gevalstudies beschikbaar was (twee maanden), zijn de onderzoekers erin geslaagd om een uitgebreide, informatieve schets te maken van achtereenvolgens de demografie, de taalwetenschap en de sociaal-economische geschiedenis. Zonder afbreuk aan de geleverde prestatie te willen doen, constateer ik dat de informatie over de verscheidenheid in deze disciplines meer berust op mondelinge en schriftelijke oordelen dienaangaande dan op empirisch onderzoek van de feitelijke verscheidenheid. Gegeven de beperkingen van dit onderzoek is dat ook geen reële eis, maar het is te hopen dat vervolgonderzoek een verdieping in die zin alsook een uitbreiding van het aantal te onderzoeken disciplines te zien geeft. In feite wordt de differentiatie in sociaal-wetenschappelijk onderzoek nu slechts met een schets van de demografie empirisch toegelicht. En dat de demografie zo'n relatief centrale plaats in de sociale wetenschappen inneemt, wat een van de overwegingen is bij de keuze van deze gevalstudie, waag ik te betwijfelen.

Reconstructie van theorieën die aan het denken over oorzaken en gevolgen van differentiatie ten grondslag liggen

In het voorlaatste hoofdstuk wordt een korte beschouwing gewijd aan (vermeende) oorzaken en gevolgen van differentiatie. De denkbeelden die daarover bestaan, zijn geëxpliciteerd in de vorm van deductief geordende stelsels van hypothesen. Wat vereenvoudigd weergegeven is zo'n deductie bijvoorbeeld: de groei van het aantal onderzoekers leidt tot een toenemende publicatiebehoefte, hetgeen kan resulteren in een uitbreiding van publikatiemogelijkheden via onderwerp-specifieke tijdschriften; dit stimuleert een aanbod van onderwerp-specifieke manuscripten waardoor de kans op fragmentatie van wetenschapsbeoefening wordt vergroot.

Tussen haakjes: dat het *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, te zamen met *The Rocky Mountain Social Science Journal* en *The New Zealand Journal of French History*, figureert als voorbeeld van een tijdschrift dat op een bepaalde regio of aanpak betrekking heeft, doet mijns inziens geen recht aan de inhoud van dit tijdschrift.

Voor nogal uiteenlopende redeneringen over de oorzaken van differentiatie zijn soortgelijke hypothetische afleidingen opgesteld: versnippering als gevolg van het gebrek aan adequate wetenschapssocialisatie; als gevolg van discrepantie tussen maatschappelijk en wetenschappelijk rendement; als gevolg van een foutief etiketteringsgedrag van onderzoekers; als gevolg van de verkokering bij de rijksoverheid en als gevolg van de WUB. De theorievorming gericht op de *gevolgen* van differentiatie is een

uitwerking van redenering over de (re)integratie en de profilering van de sociale wetenschappen naar de verwachte effecten op de vakontwikkeling.

Terecht constateren de onderzoekers 'fragwürdige' redeneerstappen in het gelegde verband tussen de organisatorische herstructurering en de mogelijke gevolgen voor wetenschapsbeoefening. De vraag is echter of je de eis, dan wel verwachting, van rationaliteit op inhoudelijke gronden bij deze besluitvorming kunt stellen, waar de besluitvormer niet over een duidelijke doelrangschikking beschikt en zijn vermogen tot verwerking van informatie beperkt is. Dit brengt me op een mogelijk aanvullende theorie — wat ik overigens in deze context een wat zware term vind — omtrent het *beleidsdenken* over differentiatie in de sociale wetenschappen: de beleidsaandacht is gericht op manipuleerbare variabelen van wetenschapsbeoefening (in het bijzonder de financiële voorwaarden): gegeven een onduidelijke doelrangschikking voor de opbrengst van wetenschapsbeoefening en de beperkte capaciteit van het beleid om informatie dienaangaande te verwerken, richt het beleid zich op de organisatie van besluitvorming (welke disciplines, werkverbanden, universiteiten zijn bij de besluitvorming over onderzoek betrokken?). De organisatorische verscheidenheid in de sociale wetenschappen wordt als beleidsprobleem gedefinieerd, men streeft naar overzichtelijkheid en kostenbesparing en bevordert samenwerking. De kans is groot dat in wetenschappelijke kring deze ambtelijke definitie wordt overgenomen.

Oplossing voor versnippering?

Het rapport wordt afgesloten met een inventarisatie van voorstellen en maatregelen die beogen bij te dragen aan de oplossing van 'de' versnipperingsproblematiek en aan de ontwikkeling van sociaal- en geesteswetenschappelijk onderzoek. Dit levert vijftig voorstellen en maatregelen op van cognitieve, cognitief-organisatorische dan wel van organisatorische aard.

Bijvoorbeeld, voorstel 2 cognitief: 'besteed meer aandacht aan het samenspel van inhoudelijke en hulptheorieën zoals waarnemings-, interview- en meettheorieën'; voorstel 2 organisatorisch-cognitief: 'programmeer het onderzoek'; voorstel 2 organisatorisch; 'zorg voor betere documentatievoorzieningen' (p. 223, 224 en 226).

Evenals de theorieën in het voorgaande hoofdstuk moet deze inventarisatie opgevat worden als voorarbeid ten behoeve van mogelijk vervolgonderzoek, waarin de merites van een en ander beoordeeld zullen worden.

Ten slotte

Vooronderzoek dient eerst en vooral als wegbereider van empirisch onderzoek. In die hoedanigheid is het Lisbon-onderzoek geslaagd te noemen. Uit het rapport wordt duidelijk dat de differentiatieproblematiek een punt van beleid en zorg is, maar dat de kennis over dit per definitie veelzijdige onderwerp beperkt en fragmentarisch is.

Aan de beoordeling van verscheidenheid als differentiatieprobleem gaat, dunkt me, de empirische vraag vooraf of de sociale wetenschappen naar de onderscheiden aspecten al dan niet bevredigend functioneren. Aangezien het empirische antwoord vooralsnog niet gegeven is, blijft de waardering van verscheidenheid steken in gissingen. Dit leidt tot mijn weinig originele eindconclusie dat er voor gefundeerde oordelen meer kennis nodig is. Een vervolg op het vooronderzoek zou vooral op de verwerving van deze basiskennis gericht moeten zijn. Dit is in het belang van de sociale wetenschappen, die, op grond van eenvoudige opstellingen, het stigma van versnippering krijgen toebedeeld⁸ met alle herstructurende gevolgen van dien.

Noten

1. Leeuw, F.L., A. van Gageldonk, *Differentiatie in sociaal- en geesteswetenschappelijk onderzoek: een studie naar het denken over en het beleid ten aanzien van 'versnippering', met bijzondere aandacht voor de demografie, de taalwetenschap en de sociale en economische geschiedenis*. (Beleidsgerichte studies Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek.) 's-Gravenhage: Staatsdrukkerij, 1984.
2. Dat zijn in alfabetische volgorde: (andr)agologie, bedrijfskunde, bestuurskunde, criminologie, culturele antropologie/sociologie der niet-westerse volken, demografie, onderwijskunde, (ped)agogiek, planologie, politicologie, psychologie, publicistiek (communicatiewetenschap), sociale economie, sociale geneeskunde, sociale geografie, sociale linguïstiek (sociolinguïstiek), sociologie (conform de definitie in de nota *Meerjarenplan sociaal onderzoek en beleid*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverijen, 1978, zie aanhangsel 1: Wat zijn sociale wetenschappen?, p. 51 e.v.)
3. Cole, S., The hierarchy of the Sciences?. *American Journal of Sociology*, 89, 1983; (verwijzing van Leeuw en Van Gageldonk).
4. 'De afkorting PTO staat voor de sequentie van activiteiten waardoor onderzoek gekenmerkt wordt. P staat voor probleemformulering, T voor theorie- of hypothesenontwikkeling, -afleiding of -verbijzondering, O voor (empirisch) onderzoek in engere zin. (M&T-ontwikkeling, toepassing daarvan bij dataverzameling en data-analyse . . .)' (p. 27).
5. De 'research frontier' wordt omschreven als: 'All the work currently being done by all active researchers in a given discipline. The research frontier is the place where all new knowledge is produced.' (geciteerd op p. 8).
6. Ultee, W.C., De theorie en methodologie van de problemen, toegelicht aan de hand van de theoretische problemen van de sociologie. *Mens en Maatschappij*, 49, 1974, 4-28.
Ultee, W.C., *Groei van kennis en stagnatie in de sociologie. Een aantal regels van de methode en een kritische doorlichting van enkele sociologische tradities*. Groningen, 1977.
7. Rossum, J.A. van, (samenstelling), *Landelijke werkverbanden in de sociale wetenschappen*. Amsterdam: Siswo, 1983.
8. Ik verwijs naar hetgeen over de institutionele versnippering is gezegd in de nota *Gedrags- en Maatschappijwetenschappen* (Tweede Kamer, Vergaderjaar 1983-1984, 18 161, nrs. 1-2).